

TOPLUM, BİREY VE ÇEVRE İLİŞKİLERİ

Yard. Doç. Dr. Aylin Görgün BARAN*

GİRİŞ

Genel olarak ekolojik dengenin bozulması yirmibirinci yüzyıla girerken yaşamamızı tehdit eden temel sorunlardan biri olarak görülmektedir. Ekolojik dengenin bozulması, doğal çevrenin kirlenmesi olarak ifade edilmektedir. Son on yıl içinde doğal çevrenin beklenmedik biçimde tehlikeli boyutlara ulaşması, bu konu üzerinde biz insanların daha ciddi olarak eğilmemizi gerekli kılmaktadır. Ortak geleceğimiz açısından çevrenin korunması, geliştirilmesi ve sorunlarının çözümü çeşitli bilim dallarını harekete geçirmiştir. Her bilim dalı kendi bakış açısından çevrenin sorunlarını çözmek için çalışmalar yapmakta ve öneriler getirmektedir. Şimdi bu bilim dallarını ve Çevre Bilimi ile olan ilişkilerini açıklamaya çalışalım.

I. Çevre Bilimi ve Diğer Bilimlerle İlişkisi

İnsanın ve diğer canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen ekoloji, insanın çevre ile olan ilişkisini düzenlemeye çalışmaktadır (Soutwick 1972 : xii). Sosyolojik anlamda

*. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

çevre, sosyal ve fiziki çevre olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Sosyal çevre bireyin yakın anlamda diğer bireylerle ve gruplarla kurduğu ilişkide kendini göstermekte ve daha çok sosyo - kültürel çevre adını almaktadır. Fiziki çevre, kavram olarak yeryüzünde yaşayan canlılar ile canlıların yaşaması için gerekli olan su, toprak, ve havadan oluşan bir sistem anlamına gelmektedir. (Demirer 1992 : 10). Çevre Bilimi ise çevreyle insan yaşamının nasıl değiştiğinin ve etkilendiğinin koşullarını ve durumlarını inceleyen disiplinlerarası bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Anderson ve Arkadaşları 1987:2). Bu tanımlar dikkate alındığında Ekoloji ve Çevre Biliminin eş anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Ekoloji, daha çok Biyoloji'nin bir dalı olarak görülmekte ve Çevre Biliminin Biyoloji'den kaynaklandığı ifade edilmektedir (Berkes, Kışlalıoğlu 1991 : 1). Ancak Ekoloji, zamanla nüfusun kontrolü, sağlığın korunması ve insanın yaşam standardının yükseltilmesi gibi konuları kapsamına almıştır (Anderson ve Arkadaşları 1987 : 2). Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, Ekoloji'nin konularının Biyoloji'den sonra Sosyoloji'nin de içinde ele alınmaya başladığı görülmektedir. Böylece Çevre Bilimi, Çevre sorunlarının artması karşısında Ekoloji'nin bir alt disiplini olarak değerlendirilmektedir.

Çevre Bilimi disiplinlerarası bir alan olarak bir çok bilimi bünyesinde toplamaktadır. Bunlar Matematik ve Mühendislik, doğa bilimleri olarak Fizik, Jeoloji, Kimya, Biyoloji, Genetik, Fizyoloji, Ekoloji, sosyal bilimler olarak Sosyoloji, Psikoloji, Siyaset ve Ekonomi gibi bilim dallarıdır. Tüm bu bilimlerle birlikte Çevre Bilimi yabani yaşamın denetiminde, nüfusun kontrolünde, sağlığın korunmasında, enerjinin sağlanmasında, tarım ve orman gibi kullanılabilir alanların planlamasında ve endüstriyel gelişme üzerinde etkili olmaktadır ((Anderson ve Arkadaşları 1987 : 2). Çevre Bilimi disiplinlerarası bir alan olarak yukarıda sözü edilen bilim dallarının kavram ve ilkelerini kullanmaktadır (Berkes, Kışlalıoğlu 1991 : 1 - 2), Dolayısıyla Sosyoloji ile Çevre Biliminin metodunun

benzerliği dikkati çekmektedir. Disiplinlerarası yaklaşımlar, bilimlerin her birinin kendi içindeki problemlere bütüncü bakmasını gerektirmektedir. Böylece problemlerin çok faktörlü bütünlük içinde czm mümkün olabilmektedir. Bu bakımdan Sosyoloji'de bir uzmanlık alanı olarak nitelenen Çevre Sosyolojisi insan ve çevre ilişkisinin ortaya çıkardığı sorunları incelemektedir. Çevre Sosyolojisi'nin, bu sorunları daha gerçekçi bir yoldan czme kavuşturabileceği düşünülmektedir.

II. Toplum ve Çevre

Doğada yaşıyan tüm canlılar, üzerinde yaşıadıkları çevresinin koşullarına uyma çabasındadırlar. Nirun (1991 : 5 - 9), her canlı organizmanın yaşıyabilmek için çevresine uyum yapmak zorunda olduğunu belirtmekte, bu uyumun önce biyolojik sonra da fiziki çevrede sağlandığını ileri sürmektedir. Tarihin ilk dönemlerinden beri insanoğlu, yaşıması için temel biyolojik ihtiyaçlarını fiziki çevreden karşılamaktadır. Toprağın verimi, yağmur ve benzeri faktörlerin insanın doğası ve uygarlıkların gelişmesi üzerinde büyük etkileri olmuştur. İnsanın çevresine uyum yaparak yaşıması ifadesiyle çevrenin olanaklarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanması kastedilmektedir. Buna göre insan bir yandan doğayı biçimlendirirken öte yandan doğa da insanı etkileyerek Őkillendirmektedir. Böylece insanoğlu, aklını kullanarak doğal çevreyi kendisine yaşıanabilir hale getirmekte ve doğa üzerinde kontrolünü sağlamaktadır. Aynı zamanda fiziki çevrenin insan üzerindeki etkileriyle birlikte insanın değişmekte olduğu düşüncesi vurgulanmaktadır.

Doğal çevre üzerine inŐa edilen her sosyal yapı, sosyal hayat alanı olarak karşıımıza çıkmaktadır (Nirun 1991 : 3). Sosyal hayat alanı doğal çevre üzerinde insanların birlikte yaşımaları ile somutlaşır. Platon (Göze 1989 : 19), insanların birlikte yaşımalarının nedenini; insanın tek başına ihtiyaçlarını karşılayamadığından başkalarının yardım ve işbirliğine gerek duymasına bağla-

miştir. İnsanın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için işbirliği içinde yaşamını sürdürmesi, bir toplum düzeninin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bireylerin bir arada yaşayarak ihtiyaçlarını karşılaması için çevre ne kadar gerekli ise toplum da o kadar gerekli gözükmektedir. Çünkü bireylerin tek başlarına kendilerine yetemedikleri ve başkalarının yardım ve işbirliğine ihtiyaçları olduğu açık bir gerçektir. Bu nedenle sosyolojik açıdan toplum bir sosyal sistem olarak değerlendirilmektedir. Sosyal sistem, sosyal yapı kavramıyla ele alındığında, toplumun öğelerden meydana gelen ve bu öğelerin bir düzenlilik içinde işleyişini sağlayan bir bütünü ifade etmektedir. Bu bakımdan Merton (Ritzer 1988 : 217 - 218), bireyin sosyal yapının öğelerine uyum ve adaptasyonunun sağlanmasıyla toplumun genel anlamda bütünleşmesinden söz etmektedir. Sosyoloji'de yapısal - fonksiyonalistlerin görüşü olarak değerlendirilen bu açıklamaya göre, sosyal yapı; nüfus çevre ve yerleşim düzeni, ekonomi, toplumsal sınıflar, eğitim, siyaset, hukuk, aile ve din gibi kurumlardan oluşmaktadır. Bu öğelerin her birinin toplumda belli bir fonksiyonu yerine getirdiği ve yine bu öğelerin gerek kendi içinde ve birbirleri arasında, gerekse sistemin bütünlüğü ile sürekli etkileşim içinde bulunan dinamik bir yapı sergilediği belirtilmektedir (Ozankaya 1991 : 175). Böylece sosyal yapı içinde yer alan çevre ve yerleşim düzeni, yapıdaki diğer öğeler gibi genel anlamda fonksiyonlarını yerine getirirken toplumun görece olarak uyumunu sağlamış olurlar.

İnsanoğlu ilk dönemlerden itibaren yeme, barınma ve korunma gibi biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için çevresiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Southwick (1972 : 65 - 66), ilk insanı başarılı bir çevre uygulayıcısı olarak görmektedir. Ona göre, ilk insan çok hızlı ve güçlü değildir. Fakat kendi cinsine karşı çok sert olmasına rağmen olağan dışı yeteneğini kullanmaya ve şüphesiz zekaya sahipti. Sonuçta alet ve ateşi buldu ve bilgisi diğer canlılara oranla daha hızlı arttı. Bu bilgilerin çoğu çevresiyle ilgiliydi. Bunlar genelde yaşamını sürdürdüğü kendi çevresi ile bu-

nu etkili olarak kullanma Őeklini içermekteydi. O dönemin insanı günümüz biyoloğu kadar olmasa da belli bir bilgiye sahipti. Örneğin Mercan Adalarında yaşayan insanların, adadaki bitkilerin detaylı olarak bilgisine sahip olduklarını ve her birini süsleme, yapı, ilaç ve yiyecek olarak ayırabildiklerini biliyoruz.

İnsanoğlunun bu ilk serüvenleriyle birlikte baŐlayan öğrenme ve bilgisini geliŐtirme yeteneği, çevresine olan uyumunu giderek arttırmıŐtır. O dönemlerde nüfusun azlığı ve doğanın kendini yenileme gücü sayesinde insanın çevresiyle herhangi bir sorunu olmamıŐtır. İnsanın deneyim ve bilgi birikiminin giderek artması onun çevreye bakış açısını da deęiŐtirmiŐtir. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren bilim ve teknikte meydana gelen deęiŐme ve gelişmeler, bizi insanoğlunun ilk dönemlerindeki mücadeleleriyle kıyaslanamayacak düzeyde doğayı tarhip ettikleri noktaya götürmektedir. Dolayısıyla Demirer (1992 : 11), doğal dengenin bozulmasının endüstrileŐmeyle birlikte baŐladığını belirtmekte ve bu bozulmaya doğal çevrenin kirlenmesi adını vermektedir. Böylece insan ve onun çevresi arasındaki olumsuzluklar büyüyen problemler olarak günümüze kadar gelmiŐtir. Bu problemlerin baŐında nüfus artışı, silahlanma, üretim ve tüketim iliŐkilerindeki dengenin bozulması gelmektedir. Özellikle nüfus artışı ve savaşların evre üzerinde yarttığı olumsuzlukların tartıŐılması 20. yüzyılın ortalarından itibaren gündeme alınmaya başlamıştır (Caldwell 1971 : xi).

Aslında teknoloji, doğal kaynakları insan ihtiyaçlarına en uygun bir biçimde kullanma usul ve sanatı olarak tanımlanmaktadır. İnsanoğlu varolduğu günden itibaren bu çabanın peŐinde koŐmuŐ ve doğayı denetim altına almak istemiŐtir. Doğanın güçlükleri karşısında sürekli mücadele etmek zorunda kalmıştır. GeliŐtirdięi aletlerle kendi yaşamını kolaylaŐtırmak için doğayı denetim altına alırken, çevresini de bir bakıma kirlletmeye başlamıştır. Bilimin uygulamaya yönelik Őekli olan teknoloji, insan ihtiyaçlarına en uygun biçimde kullanma imkanını vermek için geliŐtirilir-

ken öte yandan çoğu zaman çevre üzerinde yıkıcı hatta yok edici etkiler yaparak, doğal çevrenin kirlenmesine neden olmuştur. Fakat insanın doğa üzerindeki her faaliyeti yine teknoloji sayesinde gerçekleşeceğinden çevrenin korunması da yine bilimsel ve teknik ilerlemeyle mümkün olabilecek ve üretimde insanın çevreye olan ihtiyacını dikkate alan yeni teknolojilerin bulunup uygulanmasıyla sorunun çözümlenmesi mümkün olabilecektir (Dura 1991 : 72 - 73). Böylece üzerinde durulması gereken nokta; bilim ve tekniğin yarattığı olumsuzluk konusu değil, daha çok bilim ve tekniği bu şekilde uygulayıp kullananların sorumlu olduklarıdır. Akıl sahibi, sağduyulu insan, çevresinin olanaklarını kullanarak onu denetim altında tutabilir.

Toplumda bir problem yaşandığı zaman, hemen bunun bir sorumlusu aranır. Konunun sorumlusu ise genellikle başkaları, ilgisiz kişilerdir. Çevrenin kirletilmesi konusu da böyledir. Oysa Pogo (Wagner 1974 : 21), çevrenin kirletilmesi konusunda sorumluyu bulmak için uzağa gitmeye gerek yok, çünkü düşmanla karşılaştık, o biziz der. Bu görüş, çevrenin kirletilmesi konusunda tek tek bireylerin uymak zorunda oldukları kuralları hatırlatmaktadır.

III. Çevre Sorunları ve Alınan Önlemler

Çevrenin soruna dönüşmesi daha çok insan kaynaklı etkiler ile doğanın kendine özgü ilişkiler sistemini ve dengelerini zorlaması sonucunda olmuştur. İnsanın canlı olarak varlığını sürdürebilmesi bakımından önemli olan bu dengeler, karşılaştıkları yeni yükleri ve sorunları kaldıramaz hale geldikçe kirlenme olarak ifade edilen dengesizliklere dönüşmektedir. İnsanın doğa üzerindeki sonu gelmez beklentileri ve yenilenemeyen kaynaklar hızla tükenirken, yenilenebilir kaynaklar da sürekli tahrip olmakta ve bozulmalar ortaya çıkmaktadır. Gürültü, hava kirliliği, estetik bozulma gibi bireyin huzur ve sağlığını bozan sorunlar arttıkça, insan - çevre üzerindeki olumsuzlukların giderek büyüdüğü görülmektedir (Demirer 1992 : 11).

İnsan ve canlıların birbirleriyle ve cansız çevreyle olan ilişkilerini inceleyen ekoloji son iki yüzyıldaki gelişmelerle birlikte bir tehlike içinde bulunmaktadır. Çevrebilimcileri, doğal çevrenin kirlenmesini içeren bu tehlikeleri şöyle sıralamaktadırlar (Demirer 1992 : 10 - 14 ve Keleş - Uluğ 1992).

1. Karbondioksit miktarının son yıllarda artmasına bağlı olarak dünyanın ısısının yükselmesi.
2. Ozon tabakasının üçte bir oranında azalması.
3. Temiz su kaynaklarının aşırı boyutlarda kirlenmesi.
4. Tüketim toplumunun bir sonucu olarak katı atık üretiminin korkunç boyutlara ulaşması.
5. Ormanların tahrip ve tüketimi.
6. Sera etkisiyle tarım alanlarının değişmesi ve tarımsal araçların kısırlaşması.
7. Dünya'da gittikçe artan ve yayılan kuraklık.
8. Hava ve sudaki zehirli atıklar nedeniyle birçok hayvan türünün yok olması.
9. Kentleşme ve kıyı kentlerinde su yükselmeleri.
10. Savaşların ortaya çıkardığı tehlikeler.
11. Nükleer tesislerden sızan zehirli kimyasal maddeler.
12. Aşırı nüfus artışı (özellikle az gelişmiş ve yoksul ülkelerde).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)'in araştırmalarına göre bu sorunlar karşısında dünyadaki 30 milyon canlı türü tehdit altında bulunmakta hatta önümüzdeki 30 yıl içinde bu canlıların yok olması tehlikesinden söz edilmektedir (Demirer 1992 : 14). Bununla birlikte ekolojik dengenin bozulması, yüksek ekonomik potansiyele sahip kaynakların yok olması anlamına da

gelmektedir. Bu olumsuzluk ise, toplumlara boyutlarının önceden kestirilmesi mümkün olmayan kayıplar getirebilir (Uslu 1985 : 147 - 148). Aynı zamanda ekonomik kalkınmayı köstekler hatta geriye çevirebilir (Uluğ 1992 : 19). Endişe verici olarak değerlendirilen bu gelişmeler, çevre sorununun çözümüne bölgesel değil, global yaklaşılması gerektiği düşüncesini gündeme getirmektedir.

Postel (1991 : 206)'e göre global çevre ile ilgili tehlikeler yalnızca bugünkü ekonomik faaliyetlerin sınırlandırılması ile çözümlenemez. Aynı zamanda önemli bir sorunun oluşturulmasına neden olurlar. "Bizim çocuklarımızın miras olarak devralacakları dünya, bizim ihtiyaçlarımızı karşıladığı gibi onlarınkini de karşılayabilecek mi"? Postel'e göre ekonomik politikaları belirleyenlerin; artık bu soruyu da dikkate alacak şekilde gelecek kuşakları düşünmeleri ve yeni iş alanları yaratma, büyümeyi hızlandırma ve kaynakları verimli ve etkin bir şekilde kullanma gibi geleneksel hedeflerin yanında, yukarıdaki sorunun cevabına yönelik yeni bir dizi hedefleri daha eklemeleri gerekecektir.

Nitekim son on yılda yaşanan çevre kazalarını dikkate alırsak çevre kirliliği tehlikesinin boyutlarını global düzeyde ele almakta yarar vardır. Örneğin, Bhopal, Amocar - Cadiz, Exxon - Volduz, Çernobil, Körfez Savaşı ve bunun gibi kaza ve tehlikeler yalnızca sorunun önemini değil evrensel boyutlarını da göstermektedir. Öte yandan bu sorunların dünyada "çevre bilincinin" oluşmasına yardımcı olduğu ifade edilmektedir (Demirer 1991 : 29). Böylece dünya kamuoyunun çevre sorunlarına olan duyarlılığının giderek artmaya başladığı görülmektedir.

İnsanların çevre sorunlarına karşı duyarlı davranışları ilk önce, kendini rahatsız edecek biçimde yaşanan bir soruna tepki gösterme şeklinde başlamıştır. Bu tepkide insanların ortak yaşadığı dünyanın tehlikede olması endişesi yaşanmıştır. İşte çevre sorunlarının artması karşısında tehlikede olan dünyanın ve geleceğin korunması amacıyla dünya ülkelerinin ortak çabalar gös-

termeleri ilk olarak 1972 yılında Danimarka'nın Stockholm kentinde düzenlenen bir konferansta ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı adı altında düzenlenen 1972 yılı Stockholm Deklarasyonu ile ekonomik kalkınma, global kaynakların kirlenmesi ve insanoglununun refahı arasındaki ilişkilere yönelik olarak sanayileşmiş ülkelerle gelişme yolundaki ülkeler arasında bir dialog başlatılmıştır (T.C. Çevre Bakanlığı 1992:4). Bu etkinlik, dikkat edileceği üzere çevre sorununa bir çözüm bulmak amacıyla düzenlenmiştir.

Stockholm'deki etkinlikten yirmi yıl sonra "Dünya Zirvesi" olarak adlandırılan 3 - 14 Haziran 1992 tarihleri arasında Brezilya'nın Rio kentinde düzenlenen, Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Konferansı, çevre konusunda ikinci büyük etkinlik olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Komisyonunun bir dizi çalışmalar yaptığı görülmektedir. Özellikle 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" (Our Common Future) ya da "Brutland Raporu" sürekli ve dengeli kalkınma çabalarına yeni bir anlayış getirmiştir (T.C. Çevre Bakanlığı 1992 : 1). Bu anlayış, çevrenin daha henüz sorun yaratmadan korunmasını, geliştirilmesini ve gelecek kuşaklara bırakılmasını içermektedir.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun "Ortak Geleceğimiz" (1987 : 71 - 72) başlığı altında hazırladığı raporda, çevre ve ekonomik kalkınmanın entegrasyonunu sağlamak amacıyla hem bölgesel hem de global toplantılar düzenlenmesi önerilmekte, ayrıca çevre sorununa "sürdürülebilir kalkınma" kavramı çevresinde çözümler arandığı belirtilmektedir. Bu raporda sürdürülebilir kalkınmanın, bugünün ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağının yaratılması anlamına geldiği ve bu kavramın kendi içinde iki ögeyi barındırdığı ifade edilmektedir. Birinci ögede, ihtiyaç konusuna değinilmekte ve bununla dünyadaki yoksulların temel ihtiyaçları dikkate alınmaktadır. İkinci ögede ise çevrenin,

bugün ve gelecekte ihtiyaçları karşılayabilmesinde teknolojinin ve sosyal örgütlenmenin getirdiği sınırlamalar düşüncesi yer almaktadır. 1987'lerden itibaren, çevrenin yalnızca bir sorun olduğu zaman değil aynı zamanda çevrenin sorun olmadan da korunup geliştirilmesi anlayışı önem kazanmıştır.

Konuya bu perspektiften bakıldığında sürdürülebilir kalkınma kavramı; ekonomik ve sosyal kalkınmanın amaçlarını gerçekleştirmek için ister gelişmiş isterse gelişmekte olan, ister piyasa mekanizmasına yönelmiş isterse merkezi planlamayı esas almış olsun, tüm ülkelerin gündemine girmiştir. Çünkü kalkınmanın başta gelen amacı, insanların ihtiyaçlarını ve beklentilerini en iyi biçimde karşılamaktır. Bu şekilde toplumun ve ekonominin ileriyeye doğru değişmesini gerçekleştirmek mümkündür (Ortak Geleceğimiz 1987 : 71 - 72). Bu bağlamda toplumların insani ihtiyaçlarını karşılamak için hem üretim potansiyelini artırmak hem de herkese eşit fırsat tanınmasını sağlamak, kalkınma politikalarının temel işlevleri arasında bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1989 yılında düzenlendiği toplantıda çevre ve kalkınma konularında, ulusal ve uluslararası etkinlikler kapsamında; konferans, çevresel bozulmanın etkilerini durdurmak ve geri çevirmek üzere strateji ve önlemler hazırlanmasına ilişkin bir dizi karar alınmıştır (T.C. Çevre Bakanlığı 1992 : 1). Dünya çapında yapılan bu çalışmaların içinde günümüzde en etkili olarak bilinen ve 1992 yılında Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'dır.

Rio Zirvesi olarak da bilinen bu konferansta alınan kararlar şunlardır (Demirer 1992 : 37 - 38). Aile Planlaması ve nüfusu dengeleyici uygulamaların desteklenmesi, "kirleten öder" ilkesinin kabul edilmesi, gelişmiş ülkelerin çevrenin kirlenmesindeki sorumluluklarının daha fazla olmasından dolayı çevrenin temizlenmesi konusunda daha çok sorumluluk almaları, azgelişmiş ülkelerin ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmesi, yoksul

lkelere 600 milyar dolarlık yardım yapılması, karbondioksit ve diğer sera etkisi yapan gazların emisyonlarının azaltılması veya en azından 1990 yılındaki düzeyinde tutulması, azgelişmiş ülkelere küresel ısınma sorunlarını zme yolunda kullanabilmeleri için ABD'nin 75 milyon dolar yardım etmesi kararları alınmıştır.

Rio Zirvesinde alınan kararların uygulanıp uygulanamayacağı tartışılabılır. Ancak Rio'da böyle bir konferansın düzenlenmesi önemli görülmektedir. En azından evre konusunda, kamuoyu oluşturmaları ve yapılması gerekenlerin konuşulması ve karara bağlanması küçümsenecek bir konu değildir. Bundan sonra da bu tür toplantı ve konferansların düzenlenmesi insanlık adına geleceğimiz bakımından yararlı görülmektedir.

evre sorununun çözümlenmesi ve gelecek kuşaklara daha iyi yaşanılr bir dünya bırakmak için dünya lkelerinin Birleşmiş Milletler nezninde birçok faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu faaliyetlerden Türkiye'nin de etkilendiği açıktır. Dünyada evre konusundaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de yasal düzenlemeler çerçevesinde konu ele alınmaya başlamıştır.

IV. Türkiye'de Yürütülen evre Politikaları

Türkiye'de evre konusuna ilişkin çalışmalar, evre sorunlarının artması karşısında başlatılmıştır. Türkiye'de var olan evre sorunlarını şöyle sıralayabiliriz. Doğal ve evre kaynaklarının tüketim hızının artması, kontrolsüz ve düzensiz biçimde yapılan atıklar, nüfus artış hızının yoğun çabalara karşın yüksek bir değeri koruması, nüfusun artması sonucu yerleşim alanlarının büyümesi ve buna ilişkin olarak alt yapı tesislerinin yetersizliği, kentleşme ve sanayileşme, ulaşımın yaygınlaşması ve ortamın kirlenmesi gibi evre sorunları bulunmaktadır (Gürpınar 1992 : 192). Bu sorunların çözümü için çalışmalara ilk başta gönüllü kuruluşların daha sonra da kamu kuruluşlarının katıldıkları görülmüştür.

Türkiye'de çevre sorunlarının değişik yönlerini ele alan çalışmaların 1960'lardan itibaren hemen her bakanlıkta yürütüldüğü görülmüştür. Ancak bu şekildeki çalışmalar bir dağınıklık yaratmıştır. O dönemlerde çevre sorunlarına eğilen merkezde güçlü bir örgütün bulunmaması nedeniyle dağınık çalışmalarla özlenen ve beklenen sonuca ulaşılmamıştır (Yavuz 1975 : 149). Bu nedenle güçlü bir örgüte ve yasal düzenlemeye ihtiyaç hissedilmiştir.

Türkiye'de 1983'ten önceki yasal düzenlemeler; arazi toprak kullanımı, doğal ve tarihi çevrenin kullanımı, su, suyun kullanımı ve kirlenmesi, enerji elde etme ve enerji kullanımı, genel çevre sorunları, trafik ve gürültü, hava kirliliği, katı atıklar, tarımsal mücadele ilaçları gibi çevre sorunlarına ilişkin kanunları oluşturmuştur (Uslu 1985 : 144 - 145). Ancak bu yasal düzenlemeler bağımsız bir çevre politikasının izlendiği anlamında değerlendirilmemelidir.

Yakın tarihlere kadar Türkiye'de bağımsız bir çevre politikasının varlığından söz etmek mümkün olamamıştır. Çevre ve toplum sağlığı daha çok insan sağlığı konusu içinde ele alınmıştır. 1961 Anayasasında çevrenin korunmasına ilişkin ayrı bir madde yer almamış ve sağlık ile ilgili hükümlerde (madde 49) konuya değinilmiştir. Çevreye ilişkin düzenlemeler III. Beş Yıllık Kalkınma Planında çevrenin, sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde önemli bir öge olarak dikkate alınması gereğinden söz edilmiştir. Bu planda önemli olan bir başka nokta da "çevre sorunlarının henüz ortaya çıkmadan önce önlenmesine öncelik verilmelidir" şeklindeki önleyici çevre politikası modelinin benimsenmiş olmasıdır (Keleş 1992 : 177). Bunun dışında VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990 - 1994 : 312 - 313), çevre konusuna daha çok yer verildiği gibi, "sürdürülebilir kalkınma kavramının" da plana alındığı görülmektedir. Çünkü kalkınma ve çevre birlikte ele alındığı takdirde toplumun ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesi mümkün görünmektedir.

Türkiye 1970'li yıllarda evre sorunları konusunda gerçekten büyük duyarlılık göstermiştir. 1972 yılında Danimarka'nın Stockholm kentinde düzenlenen "Dünya evre Konferansı"na bir bildiri ile katılmıştır. Türkiye'de evre sorunlarına ilişkin politikaların geliştirilmesi çok yakın tarihlere rastlamaktadır. Bununla birlikte 1960'lı yıllardan itibaren bir çok kuruluş, çevrenin korunmasına ilişkin pek çok faaliyette bulunmuştur. Bu kuruluşlar; Tüberküloz ve Toraks Derneği, Maden Mühendisleri, Mimar ve Mühendisler, Tapu ve Kadastro Mühendisleri Odaları gibi meslek kuruluşları, Ankara ve Türkiye Hava Kirliliği Savaş Dernekleri, Türkiye evre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu, Türkiye Peyzaj Mimarisi Derneği, Türkiye evre Sorunları Vakfı v.s. gibi gönüllü kuruluşlardır. Bu kuruluşların ortak amacı; çevrenin bozulmasını önlemek evre değerini korumak ve geliştirmek, bu konuda kamuoyunu bilinçlendirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için teknik, bilimsel ve eğitici çalışmalar yapmışlardır. Kamuoyu yaratmak, kamuoyunu etkilemek suretiyle siyasal açıdan yeni politikaların oluşturulmasına öncülük etmişlerdir (Keleş 1992 : 163 - 164).

Türkiye'de giderek artan evre sorunları karşısında resmi olarak örgütlenme gereği hissedilmiştir. Böylece 1978 yılında Başbakanlığa bağlı evre Müsteşarlığı kurulmuş ve 1982 Anayasasının 56. maddesinde çevrenin korunup geliştirilmesi hususunda başlı başına bir hüküm getirilmiştir. 1983 yılında ise 2872 sayılı "evre Kanunu" yürürlüğe girerek evre sorunlarını nleme ve çözümüne ilişkin bir yasal düzenlemeye gidilmiştir. Nihayet 1991 yılında evre Bakanlığı kurulmuştur (Keleş 1992 : 164). Böylece evre konusundaki çalışmalara hız verilmiş, sorun, yasal düzenlemelerle birlikte resmi bir kuruluş tarafından daha ciddi ve bilinçli bir Şekilde ele alınmıştır.

Grnar (1992 : 192)'a göre geleceğimizin ortak mirası olan çevreye, evre yasası çıkmadan önce, var olan yasalardan yararlanarak daha olumlu adımlar atılabilirdi. Ancak sorun, yasal düzenlemelerdeki eksiklikler değildir. Sorun Anayasayı, yasayı, t-

zük ve yönetmelikleri yorumlayan ve uygulayan insanlardır. Bu insanların tarih doğa ve insan anlayışları kısaca kültürleridir ki, çevre sorunlarının önlenmesi konusuna ciddi girişimlerde bulunulamamıştır. Ancak tarihsel, kültürel ve doğal çevreye karşı duyarlı olabilen insan gerek bireysel gerekse hukuksal bakımından çevresini koruyucu geliştirici çabalarda bulunabilecektir.

Ortak geleceğimiz konusu dikkate alındığında çevrenin korunması ve geliştirilmesi önemli bir çabanın gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu bakımdan çevre sorunu, tüm insanlığın sorunu olarak değerlendirildiği takdirde, ulusal ve uluslararası kuruluşların ortak çalışmalarıyla giderilmesi mümkün olabilecektir.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki, toplumsal yapının öğelerinden biri olan çevre ve yerleşim düzeni, sosyal hayat alanının temelini teşkil etmektedir. Doğal çevrenin üzerinde bulunan sosyal hayat alanı, fiziki, biyolojik ve coğrafi faktörlerle etkilenmektedir. Bununla birlikte insanın kendisi de doğayı etkileyerek onu kendi imkanları yönünde kullanmaktadır. Nirun (1991)'un da belirttiği gibi böylece çevre insanı şekillendirmekte, insan da çevresini biçimlendirmektedir.

Canlılar ile cansızlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen Ekoloji, son yıllarda nüfus, örgüt, teknoloji ve doğa öğelerinin birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Teknolojinin gelişmesi, nüfusun artması, bu artışa paralel olarak yerleşim düzeninin değişmesi insanların yeniden örgütlenmeleri gereğini doğurmuştur (Yavuz 1975 : 190). Bu bakımdan ulusal ve uluslararası platformlarda yapılan toplantı, konferans ve uygulamalı çalışmaları küçümsemek, gerçekleri görmemek anlamına gelir. Öte yandan bu etkinlikler sayesinde dünya kamuoyunun çevre bilincine sahip olması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Çevre sorunlarının sürdürülebilir kalkınma politikaları çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Önemli olan çevrenin sorun

olmadan korunması, geliştirilmesi düşüncesidir. Bu nedenle sorunun çözümü için bireyin çevresine karşı duyarlı olmasını sağlamak gerekir. Duyarlı bir yurttaş olmak, yalnızca okulun verdiği formal eğitimiyle değil, aynı zamanda ailedeki informal eğitimle de mümkündür. Bunun dışında "kirleten öder" ilkesinin geliştirilmesi ancak "kirletirim öderim" düşüncesinden çok çevrenin kirlenmemesi gerektiği düşüncesine yönlendirilmeli ve bu konuda gerekirse toplumda saygınlığı belirlenmiş meslek sahibi kişilerin gönüllü olarak faaliyetinin desteklenmesine ve kendilerine yetki verilmesine çalışılmalıdır. Örneğin bilimadamları, doktorlar, mühendisler v.s. gibi. Ancak bu kişilerin toplumun ortak amacını gerçekleştirmeye yönelik, çevre bilinci gelişmiş, duyarlı kişiler olmasına dikkat edilmelidir. Bundan başka kitle iletişim araçları çevre bilincinin oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle radyo ve televizyonda, yalnız çevre günü ya da haftasında değil kısa aralarla belli günlerde çevre kirliliğine ilişkin programlar hazırlayarak bireylerin çevrelerine karşı duyarlı olmaları sağlanabilir.

Sorunun çözümünü yasal düzenlemeler çerçevesinde devletten beklemek yeterli değildir. Caldwell (1971 : xi), çevre konusunda mevcut sorunlara rağmen insanın canlı bir tür olarak hayatta kalmasını entelektüel ve insani değerlerini eyleme dönüştürmek suretiyle sağladığını belirtmektedir. O halde bu entelektüel ve insani değerlerimizi daha anlamlı kılacak şekilde akıl ve vicdanımızı kullanarak ortak geleceğimizi kurmaya ve geliştirmeye çalışmamız gerekmektedir.

Bu nedenle yaşamayı bir mutluluk olarak değerlendirdiğimiz yeryüzünün, insansız bir anlam taşımayacağı düşüncesiyle çevremizi düzenleyip geliştirmek ve ortak geleceğimiz için endişesiz bir yaşam sürdürmek, hepimizin isteği olmalıdır.

KAYNAKÇA

ALTINCI BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

1990 - 94 Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları

ANDERSON H. Stanly, R.E. Beiswenger, P.W. Purdom

1987 *Environment Science*
Colombus: Merrill Publishing Company.

BERKES Fikret, M. Kışlalıoğlu

1990 *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*
İstanbul: Remzi Kitabevi

CALDWELL L. Keith,

1971 *Environment; a Challenge to Modern Society*
Garden City, New York: Anchor Books Inc.

DEMİRER Göksel

1992 *Çevre Sorunları ve Kapitalizm*
İstanbul: Sorun Yayınları

DURA Cihan

1991 "Çevre Sorunları ve Ekonomi"
Çevre Üzerine
Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları,
s. 35 - 50

GÖZE Ayferi

1987 *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*
İstanbul: Beta Yayınları IV. Baskı

GÜRPINAR Ergün

1992 *Çevre Sorunları*
İstanbul: Der Yayınları, II. Baskı

KELEŞ Ruşen

1992 "Çevre ve Siyaset"
İnsan Çevre ve Toplum
Der.: Ruşen Keleş
Ankara: İmge Kitabevi, s. 147 - 189

- NİRUN Nihat
1991 *Sistemantik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik ve Bünye Analizi*
Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- ORTAK GELECEĞİMİZ
1987 Dünya evre ve Kalkınma Komisyonu
ev: Belkıs orakı
Ankara: Türkiye evre Sorunları Vakfı, III. Baskı
- OZANKAYA zer
1991 *Toplumbilim*
İstanbul: Cem Yayınevi
- POSTEL Sandra, C. Flavin
1991 "Global Ekonominin Yeniden Biçimlendirilmesi"
Dünyanın Durumu (Ed: Lester R. Brown)
ev: Erol User, İstanbul: Maya Matbaacılık ve Yayıncılık, s. 203 - 226.
- RİTZEL George
1988 *Sociological Theory*
New York: Published By Alfred
A. Knopf Inc.
- SOUTHWICK H. Charles,
1972 *Ecology and the Quality of our Environment*,
New York: Published by Van Nostrand Reinhold
Company.
- T.C. ÇEVRE BAKANLIĞI
1992 *Birleşmiş Milletler evre Konferansı*
Ankara: T.C. evre Bakanlığı
Dış İşleri Dairesi Başkanlığı
- ULUĞ Erol
1992 "evre Kirlenmesinin Boyutları"
İnsan evre ve Toplum
Der: Ruşen Keleş
Ankara: İmge Kitabevi, s. 17 - 24

USLU Orhan

1985

"Çevre Sorunlarına Temel Ekolojik ve Ekonomik Yaklaşımlar"

Çevre ve Ekonomi

Der: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı

Ankara: T. Çevre Sorunları Vakfı Yayınları.

WAGNER H. Richard

1974

Environment and Man

New York: W.W. Norton and Company Inc.

YAVUZ Fehmi

1975

Çevre Sorunları, Genellikle ve Ülkemiz Açısından

Ankara: A.Ü. SBF. Yayınları.